

A minhei mongvorok temetési szokásai¹

Bevezetés: a mongvorok

Tanulmányomban egy olyan, Kína Qinghai 青海 és Gansu 甘肃 tartományában élő, mongol nyelvű népcsoport temetési szokásait mutatom be, mellyel a hazai tudományos életben még nemigen foglalkoztak. Éppen ezért egy rövid bevezetőben tárgyalom a mongvorok földrajzi elhelyezkedését, valamint bepillantást nyújtok a velük kapcsolatos tudományos irodalom történetébe, s csak ezután térek rá cikkem konkrétabb témájára. A bibliográfiában az olvasó egy részletes – ám természetesen nem teljes – szakirodalmi listát talál a mongvorokkal kapcsolatos korai és modern művekről.

A mongvorok a 2010-es népszámlálás szerinti 289 565 fős lélekszámukkal szinte elvesznek a kínai kisebbségek között.² Bár a kínaiak egységesen *tunak* 土, a nyugati tudósok pedig mongvornak nevezik őket, nem beszélhetünk minden tekintetben egységes népről. Egyrészt a kínai nyilvántartásban *tuként* regisztrált közösségek nem minden esetben tartják magukat *tunak*, azaz mongvornak. Másrészt pedig a Qinghai–Gansu határvidéken több, kisebb-nagyobb, egymástól elszigetelt, és ennek köszönhetően mind nyelvileg, mind kulturálisan meglehetősen eltérő közösség alkotja a mongvor etnikumot. Ezek közül két nagyobb csoportot érdemes megkülönböztetni. 1. Minhei mongvorok, akik Minhe Hui és Mongvor autonóm megye (Minhe Huizu Tuzu zizhixian 民和回族土族自治县) déli részén, az ún. Sanchuan 三川 régióban élnek mintegy 30 000-en. Önelnevezésük *chaghan monguor*, azaz „fehér mongol”. 2. Huzhui mongvorok, Huzhu Mongvor autonóm megye

¹ A cikk megírásához a 2010-ben az ELTE Belső-ázsiai Tanszékén írt MA szakdolgozatom (Simonkay 2010; témavezető: Sárközi Alice; bíráló: Birtalan Ágnes) egy rövid alfejezetét vettem alapul, s azt egészítettem ki a legújabb kutatási eredményekkel. Köszönet Balogh Mátyásnak a kínai szavak ellenőrzéséért és a cikkel kapcsolatos kritikai megjegyzéseirért.

² Roche – Stuart 2015: 5.

(Huzhu Tuzu zizhixian 互助土族自治县) és az azzal nyugatról szomszédos Datong Hui és Mongvor autonóm megye (Datong Huizu Tuzu zizhixian 大通回族土族自治县) mongvor lakói. A huzhui mongvorok autonómja *monghul*, ezért a nyugati szakirodalomban gyakran ezen a néven szerepelnek. Ezen kívül sok mongvor/monghul él még elszórtan Qinghai tartomány keleti, illetve Gansu nyugati felében. Ilyen például a néhány ezer főt számoló *dordo* közösség, akik a Huangnan Tibeti autonóm prefektúra (Huangnan Zangzu zizhizhou 黄南藏族自治州) központi megyéjének, Rebgonnak (kínaiul Tongren 同仁) néhány falvát lakják. A kínai nyilvántartás szerint ők is *tuk*, ők maguk azonban szívesebben azonosulnak a környező tibetiekkel, annak ellenére, hogy otthonaikban sokuk még mindig egy, a mongvorral rokon nyelvváltozatot, a *dorkét* beszéli.³

Tudomásom szerint a mongvorokkal bővebben a magyar kutatók közül egyedül Róna-Tas András foglalkozott, aki nyelvészeti témájú művében elemzi a mongvor nyelv történetét, jellegzetességeit, és bemutatja lehetséges etimológiai kapcsolatait.⁴ Rajta kívül még Kara György írt egy cikket e témában, központba helyezve a szókincs eredetét.⁵ A nemzetközi kutatásban is meglehetősen elhanyagolták e népcsoportot. Bár a 19. század második felében már eljutott a térségbe az orosz Nyikolaj Mihajlovics Przsevalszkij kapitány (akiről a Przewalski-ló, azaz az ázsiai vadló – mongolul *taki* – a nevét kapta), majd Grigorij Nikolaveics Potanin, az első róluk szóló részletes híradások csak a 20. század elején készültek. A belga Scheut-misszió négy misszionáriusa, Albrecht de Smedt (főként nyelvészet), Antoine Mostaert (főként nyelvészet), Louis M. J. Schram (főként néprajz, antropológia és történelem) és Dominik Schröder (főként néprajz és folklór) írt a mongvor nyelvről, történelemről és néprajzról mélyrehatóan.⁶ Az 1950-es évektől kezdve Buljas Hojcsievna Todaeva foglalkozott a mongvorok nyelvével,⁷

³ Lásd Roche – Lcag Mo Tshe Ring 2013.

⁴ Róna-Tas 1966, valamint ugyanennek az újragondolt kiadása: Róna-Tas 2014.

⁵ Kara 1985.

⁶ Potanin 1893, De Smedt – Mostaert 1929–1931, De Smedt – Mostaert 1933, De Smedt – Mostaert 1945, Mostaert 1931, Schram 1932, Schram 1954a, Schram 1954b, Schram 1961, Schröder 1952–1953, Schröder 1959, Schröder 1964, Schröder 1970.

⁷ Todaeva 1973.

majd 1990-től egyre több kínai, illetve Kínában élő nyugati kutató kezdett vizsgálódásokat e népcsoport körében. 2006-ban Kevin Stuart szerkesztésében újra kiadták Schram fő művét, melyet Owen Lattimore bevezetője mellett hat modern tanulmánnyal is gazdagítottak.⁸ E fejezetekben részletesen tárgyalják a mongvorok történetét, nyelvük sajátosságait, valamint néprajzukat, értékelve Schram eredményeit a modern kutatások tükrében. Manapság már egyre több tudós helyezte érdeklődése középpontjába a térséget, amit jól mutat, hogy az *Asian Highlands Perspectives* 2015-ben megjelent száma teljes egészében a mongvorokkal foglalkozik.⁹

A „természetes” módon elhunytak temetése

Mint a legtöbb mongol népcsoport, a minhei mongvorok is más-más módon temetik el a „természetes” és a „nem természetes” módon elhunytakat.¹⁰ Míg az előbbi kategóriába azok az emberek tartoznak, akik idős korukban haltak meg úgy, hogy volt házasársuk és gyermekük is, „nem természetesnek” tartják, ha valaki fiatal korában, gyermektelenül vagy valami különleges körülmény miatt (ilyen például egy baleset, szülés stb.) hal meg. Cikkem két fő fejezetében a természetes és nem természetes módon elhunyt emberek temetésének szokásait mutatom be Kevin Stuart és Hu Jun *Death and Funerals among the Minhe Tu (Monguor)* című és Louis M. J. Schram *The Monguors of the Kansu-Tibetan Frontier* című műve alapján. Mivel a szerzők csak a temetések leírására szorítkoznak, és nem értelmezik, magyarázzák azokat, a leírásokat kiegészítem saját megjegyzéseimmel, magyarázataimmal, illetve

⁸ Schram 2006.

⁹ Roche – Stuart 2015.

¹⁰ A különféle mongóliai és Mongólián kívül élő mongol népcsoportok temetési formáiról lásd Simonkay 2010. A hagyományos szokásokról lásd Sárközi 1996. A modern, 20. századi mongóliai temetésekről lásd Humphrey 2002, Delaplace 2006 és Delaplace 2008. A különféle mongol népcsoportok halálhoz kapcsolódó szokásairól lásd Qurčabilig 2003 (sajnos nem jelzi, melyik szokás mely területre jellemző). A kalmüökről lásd Birtalan – Rákos 2002: 86–87 és Birtalan 2011: 144–148, a belső-mongolok temetési szokásairól lásd Narsu – Stuart 1994, az ordoszi mongolok temetéséről lásd Kler 1936, a dahúr temetési szokásokról lásd Humphrey – Urgunge 2003: 194–197.

a Balogh Mátyással 2007-ben végzett terepmunkánk során a minhei Wenjia 文家 faluban gyűjtött adatainkkal.¹¹

Hasonlóan a kínai hagyományokhoz, a legtöbb mongvor családban – bár egyes családok a költségek miatt ezt nem engedhetik meg maguknak, mások pedig ijesztőnek tartják ezt a szokást – az idős rokon eltávozására már jóval halála előtt felkészülnek, s elkészítik a koporsót, melyben addig, míg meg nem hal az illető, gabonát tárolnak. Előfordul az is, hogy csak a fatáblákat vágják ki, és félreteszik őket, majd mikor tényleg szükség van rájuk, előveszik azokat, és összeszerelik a koporsót. Akármelyik szokást is követi a család, a koporsó megépítésének időszaka mindig kötött: a holdnaptár interkaláris hónapjában, azaz a szökőhónapban készítik el, s ez alkalomból látogatók jönnek, akik gratulációjukat fejezik ki. A koporsó a mongvor szabályok szerint – melyeket sok tibeti és kínai szokás sző át – gazdagon díszített. Ha a koporsót befestik, akkor az mindig piros festékkel történik.¹² Hogyha az elhunyt személy férfi, akkor a koporsó két oldalára egy-egy sárkányt festenek, ha nő, akkor főnixet – ez minden bizonnyal kínai elem a mongvor temetésben, hiszen a kínai szimbolikában a sárkány a férfit, míg a főnix a nőt jelképezi. Stuart és Jun megjegyzi, hogy olyan is előfordul, hogy nincs idő arra, hogy a főnixeket felfessék a koporsóra – egy általuk tapasztalt hasonló esetben a madarak helyett azt az írásjegyet rajzolták fel, melynek a jelentése „csendes”.¹³ A koporsó nagyobb végére, ahol a halott feje lesz, egy szűz fiút és egy szűz lányt festenek, akik kezükben egy-egy tányért és egy pálinkás flakont tartanak – ők szolgálják majd az elhunytat a túlvilágon.¹⁴ Ugyanez

¹¹ Stuart – Jun 1992, Schram 2006. A gyűjtésről videofelvétel is készült, lásd Balogh – Simonkay – Wen 2007.

¹² A piros nem jellemző a mongol temetési szertartások során. A kínaiaknál e szín a szerencse, boldogság és jólét szimbóluma, ezért a résztvevők nem viselhetik. Érdekes viszont megjegyezni, hogy a Han-dinasztia alatt a „jelentős személyek” (a cikkben *grandeess*) koporsóját vörösrre festették (De Groot 1892: 315). Hasonlóan, manapság is találni Qinghai más területén is olyan eseteket, ahol piros színű selyemmel borítják a koporsót.

¹³ Stuart – Jun 1992: 76. A szerzők nem közlik a kínai írásjegyet, és nem magyarázzák az összefüggést a főnix és a karakter jelentése között. Ennek felderítése további kutatásokat igényel.

¹⁴ A cikkben a szerzők a következőt írják: „At the larger end of the coffin, where the head of the corpse is placed” (Stuart – Jun 1992: 75). A „larger” kifejezésből arra következtettek, hogy a koporsó nem egy szabályos téglatest alakot formál, hanem a fejrésznél szélesedik.

a fiú és lány szintén rá van hímezve egy párnára, melyet a halott feje alá tesznek. Hogyha az illető hamarabb meghal, minthogy kész lenne a koporsó, akkor gyorsan elkészítik azt, s mivel a halottat általában három napon belül eltemetik, ezért nincs arra idő, hogy lefessék, a koporsót nem befestik, hanem vörös papírral fedik be. Szintén kínai elem lehet a koporsó tetejére festett hét csillag, melyek Stuart és Jun szerint a Nagymedve csillagképet jelképezik.¹⁵ A csillagok belsejébe a következő kínai írásjegyeket rajzolják: *yi* — 'egy', *meng* 梦 'álom', *bu* 不 'nem', *jian* 见 'látni', *tian* 天 'ég', *di* 地 'föld', *lao* 老 'öreg'. Érdekesség, hogy a mongvorok szokásos éves aratóünnepén, a *nadunon* szintén a hét csillagot kérik a résztvevők által énekelt invokációban, hogy nyissák meg az ég kapuit, melyeken keresztül az istenségek leszállhatnak a földre, és részt vehetnek az ünnepségen.¹⁶ Vélhetően ugyanez a funkciója a hét csillagnak a koporsón is, azaz hogy kinyissák az ég kapuit az elhunyt előtt.

Ha a halottat az ősi családi temetőbe akarják temetni, akkor a hagyományos szabályok szerint járnak el arra vonatkozóan, hogy kinek hol a helye. Ha viszont máshová kell temetni (például azért, mert az ősi temetőben már nincs több hely), akkor a *yinyang* 阴阳¹⁷ (egy Qinghaiban ismert, félig-meddig taoista vallási specialista, aki nem csak a mongvoroknál, de a helyi kínaiak között is tevékenykedik) feladata, hogy kiválassza, hová lehet temetni az elhunytat.¹⁸ A lehetséges helyek meglehetősen korlátozottak, mert a földeket felosztották, s ráadásul még azzal is fenyegetett a kormány, hogy 1989-től

¹⁵ Stuart – Jun 1992: 75.

¹⁶ Roche 2011: 118–120. A mongvor *nadun* csak alakjában rokonítható a halha mongol *nādam*-mal, az ünnepség jellegét tekintve nincs közük egymáshoz. A *nadun*ról lásd Roche 2011.

¹⁷ Schram nem ír a *yinyang*ról, csak egy bizonyos „master of ceremonies”-t, „ceremóniamestert” említ (Schram 2006: 499), ám azt gyakran kiemeli, hogy a temetési szokásokban taoista elemek fedezhetők fel.

¹⁸ Schram szerint a helyet egy láma választja ki, méghozzá botja szellemének útmutatása alapján. Ezután a láma a kiválasztott helyre egy újonnan készült nemezdarabot terít, aminek a tetejére egy 8 láb hosszú vörös pamutanyagot helyez, majd letérdel, és a csengőjét rázva és dobját verve szent szövegeket kántál. Eközben a résztvevők pénzdarabokat szórnak a szőnyegre, mellyel – úgy tartják – megvásárolják a kijelölt földdarabot. Mikor a láma végzett, föláll, és kihirdeti, hogy a hely istensége beleegyezett a vásárba, megengedi, hogy ott végezzenek a hamvasztást, s egyúttal megígéri, hogy minden bajt elhárít a család feje fölül, mely a hamvasztás miatt érne őket. Ezután a láma négy nyilat szúr le a földbe, kijelölve ezzel a hamvasztásra szánt terület határait (Schram 2006: 499).

betiltják a földbe temetést.¹⁹ Ennek ellenére úgy látszik, olyan fontos volt a helyieknek a temetés e módja, hogy a megművelendő földekből különítettek el temetőnek való területeket, sőt még a rájuk kiszabott büntetéseket is inkább kifizették, mint hogy családtagjaikat elhamvasszák.²⁰ Vannak olyan családok is, akik eldugott, lakatlan helyeken választanak temetőt maguknak, de ez kényelmetlen, mert az évenkénti megemlékező szertartásokra így nehezebb eljutniuk.²¹

Ha egy új családi temetkezési helyet alapítanak, akkor egy úgynevezett *bengbát* (egy kis befőttesüveget) készítenek, és eltemetik azt másfél méterre a sír fölött.²² A lukba, melybe a *bengba* kerül, 6 követ tesznek, melyeket a Sárga-folyóból hoztak. Ebből a hat kőből egyet a *bengba* alá helyeznek, négyet a *bengba* oldalaihoz, egyet pedig a tetejére. A *bengbába* 24 tárgyat raknak, melyeket az alábbi kategóriákba lehet sorolni: gabonafélék (árpa, csupasz árpa, fehér bab, nagy bab, kis bab, repce, rizs, köles és fehér ricinusbab), ötszínű selyemszalag és szatén, a buddhista nyolc kincs,²³ továbbá négy drága gyógyszer (fekete ricinus olajnövény magvai, arora, jurora és banqua²⁴).

¹⁹ Stuart – Jun 1992: 76.

²⁰ Schram (2006: 497) arról ír, hogy a hamvasztás szokását a buddhizmus elterjedésével vették fel a mongvorok, és bár egyes családok szerint a temetésnek e módja megtisztelőbb, mint a földbe temetés, mások mégis ez utóbbit tartják jobbnak.

²¹ Schram (2006: 501) szintén beszámol egy úgynevezett ősök tiszteletének az ünnepéről, melyet áprilisban tartanak; vélhetően ugyanerről a szertartásról van szó.

²² Stuart – Jun 1992: 77. Bár a szerzők nem említik, a *bengba* vélhetően a tibeti *bum-pa* 'váza', 'edény' torzított alakja.

²³ A nyolc kincs, vagy más néven a nyolc szerencsés jel a következőket foglalja magában: 1. két hal (a viláгурalkodó jelképe); 2. ernyő (a királyi méltóság jelképe); 3. kagyló (a győzelem jelképe); 4. lótusz (a tisztaság jelképe); 5. zászló (a vallás győzelmének jelképe); 6. váza (nektártartó, a hosszú élet jelképe); 7. kerék (a dharma jelképe); 8. végtelen csomó (a végtelen lét jelképe). Vö. Waddell 1971: 392.

²⁴ Stuart – Jun 1992: 77. A cikkben így szerepelnek, ám a szerzők beismerik, hogy nem tudják, miféle növényekről lehet szó. Valószínűleg így hallották kiejteni a növények nevét, de véleményem szerint ezek inkább a *ru-ra* és *skyu-ru-ra* lehetnek: az első – melyet gyakran Buddha tart a kezében a különféle ábrázolásokon – a haritaki, vagy más néven indiai cserzőgubacs (*Terminalia chebula*), míg a második az amla, vagy indiai pöszméte (*Embllica officinalis* vagy *Phyllanthus emblyca*). A negyedik növény, a banqua, talán inkább a *bar-u-ra* (*Terminalia belerica*) lehet. Ez abból sejthető, hogy az a *ru rát*, a *skyu r u rát* és a *ba r u rát* együtt a „három gyümölcsként” szokták emlegetni, melyeket gyógyítási célokra használnak. Írott tibeti alakjai: *a-ru-ra*, *skyu-ru-ra*, *bar-u-ra*.

Mint már említettük, ha valaki meghal, akkor a család elhívja a *yinyan*-got, aki nemcsak a koporsó díszítésében vesz részt, hanem az egész temetési szertartást ő irányítja. Ő az, aki az elhunyt születésének és halálának pontos ideje alapján ki tudja számolni, hogy mikor kell eltemetni a halottat, illetve, ha valami oknál fogva a halottat nem az ősi temetőbe temetik el, és a temetés helye nem lett kiválasztva, akkor azt is a *yinyang* mondja meg, hogy hová temessék.

Hogyha a temetkezéshez a régi családi temetőt használják, akkor mihelyst meghal az illető, az emberek versenyt futnak a sírig, és az elhunyt ruháját hozzádörzsölik a földhöz, majd ezekkel a ruhákkal visszaszaladnak. E szokás értelme ismeretlen; esetleg lehet, hogy ezáltal jelzik másoknak, hogy a sírhelyet lefoglalták. Ezután ezeket a ruhákat vagy elégetik, vagy a család megtartja, vagy odaadják valakinek (legtöbbször az anyai nagybátynak, ha még életben van).

Eközben a holttestet felöltöztetik az előre elkészített temetési ruhába – adatközlőnk szerint ez mindig új ruha és új cipő kell, hogy legyen –, melyet a gyermekek akkor szoktak elkészíteni, amikor szülőjük elérte a 60 éves kort. Ha valaki úgy hal meg, hogy a gyermekei nem készítették el a halotti ruhát, akkor a gyerekeket a közösség megdorgálja, amiért nem törődtek eléggé a szüleikkel, és nem tisztelték őket. A felöltöztetett holttestet az északi szoba közepén egy emelvényre helyezik, fejével az ajtó felé, lábait és bokáit pedig ricinusszálakkal összekötik, majd az egész testet letakarják egy takaróval. Ha a koporsó – melyet télen ricinusszálakkal bélelnek ki, s erre egy vattával kitömött matracot tesznek, nyáron pedig, hogy ne terjedjen a rossz szag, meszet öntenek az aljára, és ennek a tetejére teszik a matracot – elkészült (vagy pedig előre elkészítették), akkor a második napon teszik bele a holttestet, úgy, hogy karjai teljesen ki legyenek nyújtva az oldala mentén. Adatközlőnk megemlítette, hogy a halott mellé fehér virágot, füstölőt, olajos termés héját (hogy a férgek ne egyék meg a holttestet túl hamar) és mécsest tesznek, mely utóbbi azért fontos, mert a fényénél az elhunyt el tud menekülni, ha a pokolból érte jönnek. A mongvorok elmondása szerint néhányan könyvet is tesznek a halott mellé, melynek nem kell feltétlenül szent szövegnek lennie,

csak azért kell, hogy az elhunyt a következő életében tanult emberré válhasson. Azt is szigorúan előírják, minek nem szabad lennie a koporsóban: nem szabad például nemezt, állatbőröket és fémet beletenni, csakúgy, mint – ahogy később látni fogjuk – a sírba sem. Itt kell megemlítenünk még egy, ezúttal a színekre vonatkozó tabut: mongvor adatközlőnk külön kiemelte, hogy a halott gyermekei fekete ruhát kell, hogy viseljenek a temetésen, mely ugyan lehet akár sötétkék is, de színes semmiképp, kiváltképp nem vörös, mivel az – szerte Kínában – az élet és a vidámság színe.

Mielőtt a koporsó fedelet feltennék, ricinusszálakat tesznek a holttestre. Ezután két férfi rányomja a fedelet a koporsóra, majd a férfirokonok (*xiaozǐ* 孝子, kínai „szülőtisztelő fiú”) kihúzzák azokat a szálakat, melyek kilógnak a fedél alól. Úgy tartják, hogy az elhunyt azt szerette a legjobban, aki a leg-hosszabb szálát húzta ki, és ez olyan jó ómennek számít, hogy az illető ezt a szálát később a csípője köré tekerve viseli, az elhunyt szeretete jeleként.

Délután, amikor eljön az ideje, hogy kivigyék a koporsót, megérkezik a *yinyang*. De még valamivel ezelőtt (a pontos időpont nincs meghatározva) 20 és 50 közti számú siratóasszony (*manie*²⁵) leül az előkészített szalmára az udvar déli részébe. Ha az udvar közepén egy fa áll, akkor néhányan az asszonyok közül felkötnek rá egy *qianliang*ot 錢糧 és egy *baogait* 宝蓋 (ezek papírból kivágott alakzatok, ruhát, pénzt vagy lovat szimbolizálnak, melyeket elégetnek, s ezáltal áldozatként eljuttatják őket az istenekhez), és énekelve körbejárják a fát. A szobában a lámák a fekhelyen ülve szintén folyamatosan kántálnak. A szénával borított padlón a férfirokonok és női rokonok összegyűlnek, és siratják az elhunytat. A mongvoroknak van egy szólásuk, amelyben a 80 év feletti elhunytat egy túlrejt gyümölcshöz hasonlítják, mely lepottyant a fáról – ezzel azt fejezik ki, hogy az öregek átadják helyüket a fiataloknak.

Amikor a feketébe öltözött, *yīn* 阴 és *yáng* 阳 díszítéssel ellátott sapkát viselő *yinyang* megérkezik, egy-egy piros szalagot, *mahong*ot adnak át neki. Ezeket a két vállán átveti és a mellén keresztezve megköti, majd a koporsó

²⁵ A *manie* valószínűleg a halha mongol *mān'* (írott mongol *māni*) „ima, ráolvasás” szóval rokonítható.

felé nézve a jobb kezével és a jobb térdével megérinti a földet, majd szembe fordul az udvarban várakozó gyászolókkal, és megismétli ugyanezt a mozdulatot. Ezután egy embert behív a szobába a koporsó mellé, és kezébe ad egy öt különböző színű szálból sodort kötelet, míg egy másik, udvaron álló ember pedig a kötél másik végét kell, hogy tartsa, úgy, hogy a kötél szobában lévő vége a koporsó fejrésze fölött haladjon el. Ezután a *yinyang* a *xiaozik* bal kezének középső ujját megszúrja, miközben azok azt kiáltják: „Apa!” vagy „Anyá!” – az elhunyra hivatkozva. A kis sebektől kibuggyanó vért a *yinyang* összegyűjti, és belemártva előzőleg még tintába is merített ecsetjét, írni kezd a koporsóra: 11 vagy 13 írásjegyet (páros számúakat nem szabad írni) rajzol fel egy hosszú, keskeny fehér részre a lány és a fiú ábrája közé. Ezek az írásjegyek változó, hogy mik lehetnek, pl. *bing* 病 'betegség', *lao* 老 'öregség', *sheng* 生 'élet', *si* 死 'halál', *ku* 苦 'keserűség', az elhunyt neve (három írásjegy), *ling* 灵 'szent', *wei* 位 'hely', vagy a *zhi* 之 karakter, mely birtokviszonyt fejez ki. Mikor végzett, a válla fölött elhajítja az ecsetet, a közelben állók pedig igyekeznek azt elkapni, mivel úgy tartják, hogy annak a gyermeke, aki elkapja, nagy tudóssá válik.

Mindeközben egy asszony és számos kísérő elindul a sírhely felé, s útközben jajgatva temetési kenyeret és papírt (bár Stuart és Jun nem egyértelműsíti, de valószínűleg szellempénzről van szó) szórnak szét. Nem sokkal utánuk néhány fiatal férfi is elindul; kezükben azok a papírfüzérek, melyek korábban még az udvart és a ház plafonját díszítették. Ezután – a *yinyang* által megjelölt időpontban – kiviszik a koporsót a szobából, gondosan ügyelve, hogy az ajtókeretet ne érintsék, mivel az szerencsétlenséget okozhatna.²⁶ Ezt elkerülendő a *yinyang*, mielőtt kivitték a koporsót, egy varázsigét ragaszt a szemöldökfára, ezzel is megakadályozva, hogy a halott lelke gonosz szellem alakjában visszatérjen. Hasonló varázsigéket ragasztanak még a halottas

²⁶ Az ajtó, a keret, és különösen a szemöldökfa nem csak a mongvoroknál, hanem általában a mongolok körében – csakúgy, mint sok más népnél – tabu, mivel nemcsak az otthont és a külvilágot választja el egymástól, hanem egyfajta átjárót is képez az emberi és a szellemi világok között. Érdemes viszont megjegyezni, hogy a születés és halál idején gyakran jelentkezik a „fordított világ” elképzelés, aminek során mindent éppen a hétköznapiakhoz képest ellentétesen végeznek, azaz ilyenkor ráállnak a küszöbre, belekapaszkodnak az ajtó szemöldökfájába stb., lásd Birtalan Ágnes (1996: 20) megfigyeléseit a nyugat-mongóliai zahcsinoknál.

szoba falaira, illetve az udvar kapujára. Ugyanezt a célt – az ártó szellemek távoltartását – szolgálják az udvaron meggyújtott petárdák.²⁷

Miután a koporsót kivitték, két székre állítják, és az oldalaihoz két póznát kötnek, hogy ezeket fogva tudják majd később a sírhelyre vinni. A fedélre egy kakast kötnek, melyről azt gondolják, hogy mindenféle ártó szellemet távol tart, s így nem csak az egész temetési menetet védi meg, hanem magát az elhunytat is.²⁸ Még mielőtt a menet elindulna, a *yinyang* figyelmezteti az olyan évek szülötteit, melyek szerencsétlenséget hozhatnak. Aki ilyen állat évében született, annak nem szabad a koporsót vinnie, illetve szigorúan a koporsó mögött kell haladnia, sosem előtte. Miután elrendeződött a menet, elindulnak a temetés helyszíne felé. A koporsót vivő férfiak igyekeznek minél gyorsabban haladni – sőt időnként még szaladni is –, ugyanis a néphit szerint annál boldogabb lesz az elhunyt, minél hamarabb ér végső nyughelyére.

A kijelölt helyre érve az óra járásával ellenkező irányban a koporsóval háromszor megkerülik a sírt, mely általában egy körülbelül két méter mély nagy gödörből és egy ehhez csatlakozó oldalsó vájatból áll – ez utóbbiba kerül majd a koporsó. Az elhunyt legidősebb fia leszáll a sírba, és ellenőrzi, nehogy bármilyen fémdarab legyen benne, ugyanis ez feldühítené az elhunyt szellemét, és betegséget, szerencsétlenséget hozhatna a családra. Ha a fiú mindent rendben talált, a kötelekkel leeresztik a koporsót a sírba, és gyorsan az oldalsó üregbe helyezik. A koporsó fejénél lévő kis párkányra egy lisztből készült lámpást helyeznek, valamint kis botokat és köveket, melyekre démonűző varázsigéket írtak.²⁹

A *yinyang* egy ötszínű zsinórral és egy iránytűvel, melyre a 10 égi törzset (az öt elem férfi és női nemben: *jia* 甲, *yi* 乙, *bing* 丙, *ding* 丁, *wu* 戊, *ji* 己,

²⁷ A petárdákkal való szelleműzés egész Kína-szerte elterjedt szokás, nem csupán a mongvoroakra jellemző.

²⁸ A kakas megjelenése a temetéseken (vagy a koporsó fedelére kötve, vagy a sír felett átdobva) szintén egész Kína-szerte elterjedt, sőt még Malajziában és Szingapúrban is előfordul, ezért kijelenthetjük, hogy ez nem egy tipikus mongvor, hanem inkább délkelet-ázsiai szokás, melynek háttérében általában az a hiedelem áll, mely szerint a kakas (mivel hajnalban kukorékol, amikor a szellemek visszavonulnak) távol tartja a gonosz szellemeket, ártó démonokat. Erről és a kakassal kapcsolatos egyéb kínai babonákról lásd Williams 1974: 207.

²⁹ A lámpás itt szintén azt a célt szolgálhatja, hogy az elhunyt lelkének világítson útja során a szellemvilágban.

geng 庚, *xin* 辛, *ren* 壬, *gui* 癸) és a 12 földi ágot (*zi* 子, *chou* 丑, *yin* 寅, *mao* 卯, *chen* 辰, *si* 巳, *wu* 午, *wei* 未, *shen* 申, *you* 酉, *xu* 戌 és *hai* 亥) írták, kiszámítja a koporsó pontos elhelyezését, majd még több, varázsigével ellátott botot és követ szórnak a sírba.³⁰ Olyannyira fontos a gondos elhelyezés, hogy a halott fia még a koporsót is felnyitja, hogy megnézzze, nem mozdult-e el a holttest, majd meggyújtja a párkányon lévő lámpást. Ezután az üreget vályogtéglákkal vagy földdel lezárják. A *yinyang* a temetési kenyérből darabokat szór a sírba, majd meggyújtja a papírfüzéreket, s míg azok égnek, alkoholt locsol a földre – ezzel a szellemeknek áldoz –, és kántálni kezd. Ezután a legidősebb fiú a koporsónak háttal letérdel, s a vállá fölött egy lapáttal földet szór a sírba, jelezve, hogy ezzel véget értek a kötelezettségei az idősebb és a fiatalabb generációval, illetve a *Tiangerével* és a Földdel szemben.³¹ Az összegyűlt rokonok és ismerősök eközben szintén a sír előtt térdelnek, kóruk, illetve az elhunyttal való rokonsági kapcsolatuk szerint elrendeződve. Miután a fiú a harmadik lapát földet is a sírba szórta, a fiatal férfiak elkezdik betemetni a sírt – ehhez fából készült ekéket használnak, melyekről szintén úgy tartják, hogy távol tartják a gonoszt. Ezután már hagyományos lapáttal is be lehet fejezni a sír betemetését, ám mielőtt ezzel teljesen végeznének, a *yinyang* még egy pár varázsigével ellátott botot és követ dob a sírba,³² aztán pedig a földhányást az óra járásával ellenkező irányban megkerüli, és kántálva újra alkoholt locsol szét a kupac körül.

Mikor a sírt elkezdik feltölteni, a nők és azok a férfiak, akik nem tartoznak a *xiao*zik körébe, elindulnak haza. A kakast is hazaviszik, s később vagy a *yinyang*nak adják, vagy egyszerűen visszaeresztik a tyúkok közé. Eközben az otthon maradt családtagok kitakarítják a házat, s az udvaron összegyűjtik a maradék kenyeret és a füzéreket, majd egy nagy halomba rakva elégetik őket. Mikor a temetésről a többi rokon hazaér, egy lavór vízzel várják őket az udvaron, amelyben kezét moshatnak, s a házba belépve egyfajta halotti torra hívják őket, melynek folyamán a vendégek viccelődnek, nevetgélnek,

³⁰ A 10 égi törzsről és a 12 földi ágról lásd Wilkinson 2000: 175–178.

³¹ A *Tiangeré* minden bizonnyal a *tengri*, mely az eget, a mennyországot, valamint a fő istenséget jelöli. Az eget a mongol népek „Örök (Kék) Ég”-ként tisztelik.

³² A varázsigék pontos tartalmáról sajnos nincsen információnk.

elfogyasztják az elkészített ételeket és – az elhunyt fiai és sógorai kivételével – alkoholt isznak. Az ünnepség végeztével, miután szétosztották a maradék kenyeret, ki-ki hazatér, ám nem ez az utolsó momentum a végső tisztelet megadásának. Adatközlőnk szerint a temetés után hét nappal ráolvasást végeztetnek hét alkalommal, egészen a 49. napig.³³ Ekkor a hozzátartozók papírt (valószínűleg ebben az esetben is szellempénzt) és kenyeret is égetnek áldozatképpen. A temetés után a rokonok különféle tabukat kell, hogy betartsanak: az elhunyt fia például nem vágathat haját és szakállat 100 napig. A gyász egész időszaka 1 évig tart, mely idő alatt nem szabad vendégségbe menni.

A „nem természetes” módon elhunytak temetése

Mint már említettük, a fent leírtak akkor érvényesek, ha az elhunyt természetes halállal halt meg, azaz öregkorában, úgy, hogy születtek gyermekei. Az alábbiakban röviden kiemelek egy-két ettől eltérő esetet is. Azok, akik nem természetes halállal halnak meg – és ide sorolandó az is, aki nem házasodott meg, illetve nem születtek gyermekei – nem részesülnek ugyanilyen végtisztességben. A meghalt gyermekeket például egy távoli helyen egyszerűen kiteszik, s megvárják, hogy a holttestet a vadállatok megegyék – ez a szokás megegyezik a többi mongol nép gyakorlatával, azzal a különbséggel, hogy a mongvoroznál nem egy láma, hanem a *yinyang* mondja meg, milyen irányban induljanak el a testtel. Ha a vadállatok mégsem ennék meg a teteget, akkor a testet egy másik helyre viszik, és szalmából tüzet gyújtanak, ami a madarakat odavonzza. A legtöbb területen azonban egyre kevesebb olyan madárfaj található már meg, mely alkalmas lenne ilyen feladatra, úgyhogy a holttestet gyakran inkább a Sárga-folyóba dobják.

Ugyanígy, különösebb szertartás nélkül, a Jangcéba dobják a várandós asszonyok koporsóba helyezett holttestét is, s azokat a fiatal férfiakat és nőket, akik még azelőtt haltak meg, hogy megházasodtak volna. Néhány helyen

³³ A 49 nap bizonyára nem véletlen: a buddhizmus úgy tartja ugyanis, hogy ennyi ideig marad a halott lelke a *bardó*ban, a köztes lét világában, mely se nem az élőké, se nem a halottaké.

azonban az ő testüket egy vízszintes helyen vagy egy töltésbe vájt üregben elégetik. Míg az előző esetben koporsót is készítenek, melyet a hamvasztás előtt darabokra törnek, ez utóbbinál nem készítenek koporsót, csak magát a testet helyezik el egy szalmával megtöltött üregben, és mihelyest a szalma meggyullad, az üreget földdel lezárják, majd a tetején egy kis lyukat ásnak, amin keresztül a füst el tud távozni.

Más nem természetes halálok esetén (fulladás, baleset stb.) a testet szintén elégetik. Hogyha az elhunytak voltak gyermekei, akkor a csontokat eltemetik, de sosem az ősi sírhelyen. Ha gyermektelen volt, akkor a csontokat egyszerűen szétszórják.

Azokat az asszonyokat, akik szülés közben, vetélés következtében vagy valamilyen seb miatt (például operáció alatt) halnak meg, nem szabad eltemetni, főként nem az ősi sírhelyen – őket általában szintén elhamvasztják. Ellenkező esetben a szellemük ártást hozna a családra, vagy esetleg az egész falura.

Míg a természetes halállal meghalt emberek esetében szinte minden esetben meghívják a temetésre egy-két lámát, hogy imádkozzanak, a nem természetes halálok alkalmával ez nem feltétlenül történik így. Szintén nem elengedhetetlen a *yinyang* jelenléte: lámatemetéseken például nem vesz részt, illetve az is előfordulhat, hogy a faluban vagy a közelben nem lakik *yinyang*. Ilyenkor általában egy másik vallási specialistát, a *falát*³⁴ hívják (ám ha van *yinyang* a közelben, akkor szinte minden esetben ő irányítja a temetést, nem a *fala*), aki, hasonlóan a *yinyang*hoz, szintén meg tudja mondani, hol kell a holttestet eltemetni, illetve el tudja látni az előbbi feladatait – csak egy a különbség: a *fala* a szertartást transzállapotban végzi.

Fontos még megemlíteni, hogy előfordulhat, hogy a temetés után a *fala* és/vagy egy másik vallási specialista, a *nianjiangui*³⁵ megállapítja, hogy a sírban gonosz szellem lakozik, aki a családra szerencsétlenséget hoz. Ilyenkor egy ember, akinek az arca korommal feketére van festve, kiássa a sírt, kiveszi a koporsót és abból a testet, melyet a sír mellett elégetnek.

³⁴ A *faláról* részletesen lásd Stuart – Jun 1991.

³⁵ A kínai *yan jian gui* 眼见鬼 kifejezésből. Szó szerint „a szeme ördögöt lát” – általában egy *han* nő, aki látja a démonokat.

1. ábra: Mongvor családi sírhely.

A nagyobb sírokban a szülők, míg a kisebbekben a gyermekek nyugszanak.
(Saját fotó, Wenjia, Minhe, Hui és Mongvor autonóm megye, Qinghai, Kína, 2007.)

2. ábra: Mongvor láma sírja.

(Saját fotó, Wenjia, Minhe, Hui és Mongvor autonóm megye, Qinghai, Kína, 2007.)

Hivatkozott szakirodalom

- Balogh, Mátyás – Simonkay, Zsuzsanna – Wen, Xiang Cheng 2007. *Minhe Monguor Customs: Interview with Wen De Liang. Wenjia; Minhe; Qinghai; China 2007*. In: Balogh Mátyás (szerk.) *Belső-Ázsia Archivum* No. 21v. (videófelvétel).
- Birtalan Ágnes 1996. „Zahcsin viselkedési tabuk.” In: Birtalan Ágnes (szerk.) *Őseink nyomán Belső-Ázsiában: Tanulmányok a mongol népi hiedelemvilágról I*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 28–46.
- Birtalan, Ágnes (ed.) 2011. *Kalmyk Folklore and Folk Culture in the mid-19th Century: Philological Studies on the Basis of Gábor Bálint of Székatolna's Kalmyk Texts*. [Oriental Studies 15.] Budapest: Library of the Hungarian Academy of Sciences – Elista: Kalmyk Institute of Humanitarian Studies of the Russian Academy of Sciences.
- Birtalan Á. – Rákos A. 2002. *Kalmükek. Egy európai mongol nép*. Budapest: Terebess.
- De Groot, J. J. M. 1892. *The Religious System of China. Vol. I. Book I. Disposal of the Dead*. Leyden: Brill.
- De Smedt, A. – Mostaert, A. 1929–1931. „Le dialecte monguor parlé par les Mongols du Kansou occidental, 1e partie: Phonétique.” *Anthropos* 24: 145–166, 801–815; 25: 657–669, 961–973; 26: 253.
- De Smedt, A. – Mostaert, A. 1933. *Le dialecte monguor parlé par les Mongols du Kansou occidental, 3e partie: Dictionnaire monguor-français*. [Publications de l'Université Catholique de Pékin] Pei-p'ing: Imprimerie de l'Université Catholique.
- De Smedt, A. – Mostaert, A. 1945. *Le dialecte monguor parlé par les Mongols du Kansou occidental, 2e partie: Grammaire*. [Monumenta Serica Monograph Series 6.] Peking: The Catholic University.

- Delaplace, Grégory 2006. „The Place of the Dead: Power, Subjectivity and Funerary Topography in North-Western Mongolia.” In: David Sneath (ed.) *States of Mind: Power, Places and the Subject in Inner Asia*. Bellingham: Western Washington University Press, 47–62. <<http://www.gregorydelaplace.com/images/docs/delaplaceplacedead.pdf>> [letöltve: 2010-08-20].
- Delaplace, Grégory 2006. *L'invention des morts: Sépultures, fantômes et photographies en Mongolie contemporaine*. Paris: CEMPS-EPHE.
- Humphrey, Caroline 2002. „Rituals of Death as a Context for Understanding Personal Property in Socialist Mongolia.” *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 8.1: 65–87.
- Humphrey, C. – Urgunge, Onon 2003. *Shamans and Elders: Experience, Knowledge, and Power among the Daur Mongols*. Oxford: Clarendon Press.
- Kara György 1985. „Etyma monguorica.” *Acta Orientalia Hung.* 39.1: 3–23.
- Kler, Joseph 1936. „Sickness, Death, and Burial among the Mongols of the Ordos Desert.” *Primitive Man* 9.2: 27–31.
- Mostaert, Antoine 1931. „The Mongols of Kansu and their Language.” *Bulletin of the Catholic University of Peking* 8: 75–89.
- Narsu – Stuart, Kevin 1994. „Funerals in Alxa Right Banner, Inner Mongolia.” *Mongolian Studies: Journal of the Mongolia Society* 17: 99–103.
- Potanin, G. N. 1893. *Tangutszko-Tibetszkaja okraïna Kitaja i Central'naja Mongolija*. Szt. Peterszburg.
- Qurčabilig, G. N. 2003. *Mongyolčud-un orošiyulya-yin soyol. Mongolian Funeral Customs*. Köke-Qota: Öber mongyol-un soyol-un keblel-ün qoriy-a.
- Roche, Gerald 2011. *Nadun: Ritual and the Dynamics of Cultural Diversity in Northwest China's Hehuang Region*. (PhD diss., Griffith University)

- Roche, Gerald – Lcag Mo Tshe Ring 2013. „Notes on the Maintenance of Diversity in Amdo: Language Use in Gnyan Thog Village Annual Rituals.” *Studia Orientalia Electronica* 113: 165–180.
- Roche, Gerald – Stuart, KC 2015. „Introduction: Mapping the Mongour.” *Asian Highlands Perspectives* 36: *Mapping the Mongour* 5–15.
- Roche, Gerald – Stuart, KC (eds.) 2015. *Mapping the Mongour*. Asian Highlands Perspectives 36. (Online kiadás: http://himalaya.socanth.cam.ac.uk/collections/journals/ahp/pdf/AHP_36.pdf)
- Róna-Tas András 1966. *Tibeto-Mongolica: The Tibetan Loanwords of Monguor and the Development of the Archaic Tibetan Dialects*. [Indo-Iranian Monographs 7.] Budapest: Akadémiai Kiadó; The Hague: Mouton.
- Róna-Tas András 2014. *Tibeto-Mongolica Revisited: With a New Introduction and Selected Papers on Tibetan Linguistics*. Leiden: Brill.
- Schram, Louis MJ 1932. *Le mariage chez les T'ou-jen du Kan-sou*. [Variétés Sinologiques 58.] Chang-hai: Imprimerie de la mission catholique.
- Schram, Louis MJ 1954a. *The Monguors of the Kansu-Tibetan Frontier: Their Origin, History, and Social Organization*. [Transactions of the American Philosophical Society 44:1.] Philadelphia: American Philosophical Society.
- Schram, Louis MJ 1954b. *The Monguors of the Kansu-Tibetan Frontier, Part II.: Their Religious Life*. [Transactions of the American Philosophical Society 47:1] Philadelphia: American Philosophical Society.
- Schram, Louis MJ 1961. *The Monguors of the Kansu-Tibetan Frontier, Part III.: Records of the Monguor Clans*. [Transactions of the American Philosophical Society 51:3.] American Philosophical Society.
- Schram, Louis MJ 2006. *The Monguors of the Kansu-Tibetan Frontier*. Ed. Kevin Stuart. Introd. Juha Janhunen, Paul Nietupski, Gray Tuttle, Keith Slater, Jeroom Heyndrickx, Limusishiden and Kevin Stuart. Xining City: Plateau Publications.

- Schröder, Dominik 1952–1953. „Zur Religion der Tujen des Sininggebietes (Kukunor).” *Anthropos* 47: 1–79, 620–658, 822–870; 48: 202–249.
- Schröder, Dominik 1959. *Aus der Volksdichtung der Monguor, 1. Teil: Das weisse Glücksschaf (Mythen, Märchen, Lieder)*. [Asiatische Forschungen 6.] Wiesbaden: Harrassowitz.
- Schröder, Dominik 1964. „Der Dialekt der Monguor.” In: B. Spuler (ed.) *Mongolistik* [Handbuch der Orientalistik, 1. Abteilung, 5. Band, 2. Abschnitt]. Leiden: Brill, 143–158.
- Schröder, Dominik 1970. *Aus der Volksdichtung der Monguor, 2. Teil: In den Tagen der Urzeit (Ein Mythos vom Licht und vom Leben)* [Asiatische Forschungen 6.] Wiesbaden: Harrassowitz.
- Simonkay Zsuzsanna 2010. *Halállal, temetéssel kapcsolatos szokások, hiedelmek a mongoloknál*. (MA szakdolgozat, Budapest ELTE, Bölcsészettudományi Tanszék).
- Stuart, Kevin – Jun, Hu 1991. „The Tu Fala: Trance Mediums of Northwest China.” *Shaman's Drum* 23: 28–35.
- Stuart, Kevin – Jun, Hu 1992. „Death and Funerals among the Minhe Tu (Monguor).” *Asian Folklore Studies* 51: 67–87.
- Todaeva, Buljas Hojcsievna 1973. *Mongorszkij jazük: Isszledovanie, tekstü, szlovar*. Moszkva: Insztitut Vosztokovedenija AN SZSSZR.
- Waddell, L. A. 1971. *The Buddhism of Tibet or Lamaism*. Cambridge: Heffer.
- Wilkinson, Endymion 2000. *Chinese History: A Manual*. Cambridge (Mass.) – London: Harvard University, Asia Center.
- Williams, C. A. S. 1974. *Chinese Symbolism and Art Motifs: A Comprehensive Handbook on Symbolism in Chinese Art through the Ages*. Tokyo: Tuttle.